

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Дударьов В. В.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національного університету «Запорізька політехніка»*

Попович В. М.,
*доктор філософських наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національного університету «Запорізька політехніка»*

У статті розглянуто теоретичні і практичні аспекти впровадження інструменту соціального замовлення в системі соціального обслуговування на регіональному рівні. Доведено, що основними умовами, які сприятимуть позитивному соціальному ефекту від упровадження соціального замовлення в систему соціального обслуговування, є: інституціоналізація соціального замовлення, ефективна й скоординована інформаційно-комунікативна взаємодія суб'єктів соціального замовлення, забезпечення реалізації принципів відкритості та доступності конкурсної системи соціального замовлення, розвиток локальних інституцій громадянського суспільства.

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты внедрения инструмента социального заказа в системе социального обслуживания на региональном уровне. Доказано, что основными условиями, которые будут способствовать положительному социальному эффекту от внедрения социального заказа в систему социального обслуживания, являются: институционализация социального заказа, эффективное и скоординированное информационно-коммуникативное взаимодействие субъектов социального заказа, обеспечения реализации принципов открытости и доступности конкурсной системы социального заказа, развитие локальных институтов гражданского общества.

The article considers the theoretical and practical aspects of the social order tool's implementation and realization in the social service system at the regional level. It has been proven that the basic conditions that will contribute to a positive social effect from the a social order introduction into the social service system are: the social order institutionalization, effective and coordinated information and communication interaction between the social order subjects, ensuring realization of the competitive system openness and availability principles in social order, the civil society's local institutions' development.

Ключові слова: соціальне замовлення, соціальне обслуговування, соціальні послуги, соціальне партнерство, громадські організації, територіальна громада, критерії соціальної ефективності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток українського суспільства в перехідний період, трансформація соціальної, економічної і політичної сфери суспільства передбачає впровадження нових підходів до управління системою соціального захисту населення, що, по-перше, пов'язане із поступовим формуванням нової моделі соціальної політики неоліберального типу, по-друге – з децентралізацією системи державного управління і по-третє – з розширенням сфери взаємодії держави і громадянського суспільства, особливо в системі соціального захисту і надання соціальних послуг населенню. Вплив цих чинників вимагає застосування більш ефективних та якісних інструментів та механізмів надання соціальних послуг населенню (з урахуванням закордонного досвіду), серед яких найбільшого поширення набуло соціальне замовлення на соціальні послуги в межах окремого регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні напрацювання в межах окресленої проблематики мають вітчизняні науковці. Так, на різних аспектах соціального захисту й соціального обслу-

говування зосередили свої наукові розвідки О. Базилюк, В. Бех, В. Бідак, В. Гошовська, В. Грушко, Т. Єфременко, М. Лукашевич, В. Мандибур, О. Мачульська, Н. Мельник, В. Скуратівський, Ю. Сурмін, М. Туленков, В. Черняк, О. Яременко та ін. Досить плідно працюють у зазначеному науковому напрямі Н. Балабанова, І. Дубровський, В. Жуков, Б. Ільченко, О. Крутій, Б. Кухта, О. Куценко, О. Мірошниченко, Д. Неліпа, Н. Ніжник, Л. Пашко, Н. Піроженко, Ю. Приймак, А. Сіленко та інше.

Кращому розумінню проблем системи надання соціальних послуг сприяли роботи таких вітчизняних дослідників і науковців, як О. Бухтіяров, С. Дидик, К. Дубич, А. Матвійчук, А. Воронцова. Я. Белєвцова в дисертаційному дослідженні [1] аналізує сучасний стан надання соціальних послуг та акцентує увагу на налагодженні постійної взаємодії з отримувачами соціальних послуг; організації співпраці з постачальниками соціальних послуг; безперервне покращення функціонування відповідних підрозділів (суб'єктів), що надають соціальні послуги; управління системою соціальних послуг тощо. У. Моторнюк [11], аналізуючи сучасний стан надання соціальних послуг, визначає зміни в законодавстві та основні позитивні статистичні зрушення в діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, та робить акцент на джерелах фінансового забезпечення надання соціальних послуг в Україні. У монографії М. Кравченко чітко визначено недоліки функціонування системи надання соціальних послуг, зокрема, монополізацію державою надання таких послуг, недофінансування системи, недостатнє врегулювання нормативно-правової бази, нівелювання залученням громадських, благодійних і релігійних організацій, а також суб'єктів підприємництва до надання таких послуг, відсутність механізмів інформування населення про такі послуги, ліцензування та моніторингу якості їх надання [8, с. 244–255]. Науковець слушно відмічає, що в Україні не достатньо вивчені кращі закордонні моделі надання соціальних послуг, та аналізує можливості їх впровадження на теренах нашої країни.

Проблемам впровадження технології соціального замовлення в сучасній системі соціального обслуговування присвячені праці В. Бега, В. Брудного, С. Горбунова-Рубан, К. Дубич, Т. Кічі, А. Крупника, К. Міщенко, Т. Семігіної, Р. Синельникової, Р. Тофтісової-Матерон та інших. Однак у спеціальній літературі недостатньо уваги приділено дослідженню соціального замовлення як інструменту підвищення ефективності надання соціальних послуг на регіональному рівні в контексті їх затребуваності територіальними громадами.

Метою статті є виявлення особливостей впровадження соціального замовлення в системі соціального обслуговування на регіональному рівні та виокремлення критеріїв ефективності реалізації соціального замовлення в наданні соціальних послуг на рівні територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній літературі здійснювалися спроби конкретизувати суть соціального обслуговування різних категорій населення, визначаючи його як складник сучасної соціальної політики, принципово новий напрям соціального захисту населення [16, с. 76–79]. Причому соціальне обслуговування розглядається як створення умов для задоволення потреб людей для їх розвитку, що підкреслює індивідуальний початок в соціальній політиці, а крім того, розглядається як безумовна функція суспільства і держави, як процес надання соціальних послуг.

В Україні система надання соціальних послуг (соціальне обслуговування) знаходиться в сфері державного управління. Розглянемо деякі визначення соціального обслуговування і його основної категорії «соціальні послуги». Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» під соціальним обслуговуванням розуміють систему соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності [7].

Сучасні науковці розглядають соціальне обслуговування у вузькому і широкому значеннях. Наприклад, М. Буянова, відстоюючи юридично-правовий підхід, розглядає його як складник системи соціального забезпечення, основною функцією якого є надання переважно матеріальних послуг з метою запобігання або зниження негативних соціальних ризиків. У широкому значенні соціальне обслуговування охоплює собою всі інші, крім грошових виплат, види соціальних послуг [2, с. 16–18]. Актуальним також є інший підхід (Б. Сташків), в якому соціальне обслуговування визначається через процесуальний аспект, тобто як діяльність закладів соціального захисту з метою надання соціальних послуг особам та їх сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [16, с. 77].

К. Дубич зазначає, що соціальне обслуговування є формою надання соціальних послуг, визначаючи, що система надання соціальних послуг, це складна, відкрита соціально-економічна система, яка складається з сукупності державних органів і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самостійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги [6].

Як бачимо, науковці визначають соціальне обслуговування як процес надання соціальних послуг. Так, В. Гончаров в дисертаційному дослідженні «Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення» розглядає соціальні послуги в двох аспектах: по-перше, це послуги, які спрямовані на задоволення різних соціальних потреб окремих осіб чи груп населення; по-друге, це комплекс заходів і дій, спрямованих на певні соціальні групи або

окремих індивідів, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують соціальної адаптації, ресоціалізації і реабілітації [3]. В. Литвиненко [9] інтерпретує соціальні послуги як діяльність відповідних уповноважених законом суб'єктів (соціальних установ різної форми власності і підпорядкування та фізичних осіб) по відновленню нормального життя людини, що зазнала негативного впливу складних життєвих обставин, шляхом усунення такого впливу або його максимального зменшення. Тобто у широкому розумінні науковець розглядає послуги як форму соціального обслуговування, хоча і відстоює юридично-правовий підхід до визначення соціального обслуговування як форми соціального забезпечення.

Отже, соціальне обслуговування виступає як підтримка соціальних груп чи індивідів, які опинилися в складних життєвих обставинах, відновлення їх соціальних відносин і зв'язків через надання соціальних послуг в спеціальних закладах соціального обслуговування, у широкому сенсі – як оптимізація соціальних взаємодій і відносин в суспільстві, що пов'язано з цілями соціальної політики і управління.

Соціальне замовлення в системі надання соціальних послуг населенню сьогодні набуває значного поширення, особливо на рівні територіальних громад, сприяючи підвищенню ефективності соціального обслуговування в цілому. У 2012 році в Закон України «Про соціальні послуги» були внесені деякі доповнення та зміни. Важливим доповненням стало визначення терміну «соціальне замовлення» як засобу регулювання діяльності у сфері надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі суб'єктів господарювання для задоволення потреб у соціальних послугах, визначених місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [7]. За визначенням Т. Семигіної, соціальне замовлення – це комплекс заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на реалізацію загальнодержавних та регіональних цільових соціальних програм і соціальних проектів за рахунок бюджетних та інших коштів через укладання соціальних контрактів на конкурсній основі [15, с. 40]. З іншого боку, соціальне замовлення – це економічний механізм, завдяки якому громадські та благодійні організації можуть отримати кошти із місцевого бюджету на здійснення діяльності, спрямованої на розв'язання соціальних проблем, які стоять перед місцевою громадою [14, с. 224]. На думку І. Мещана, соціальне замовлення виступає як технологічна форма соціального партнерства в системі управління соціальним обслуговуванням на регіональному рівні [10, с. 50].

Визначимо та охарактеризуємо базові аспекти соціального замовлення соціальних послуг. Метою соціального замовлення є ефективна взаємодія між державним і недержавним суспільними секторами з питань надання отримувачам соціальних послуг, раціонального використання соціальних видатків, вирішення важливих соціальних проблем, які віднесено органами державної влади до пріоритетів соціальної політики.

Під час розгляду соціального замовлення в рамках інституційного підходу можемо виділити сукупність соціальних суб'єктів – організацій державного, комерційного і некомерційного секторів, напрям діяльності і виконання конкретних функцій – вирішення соціально значущих проблем, а також норми і правила регулювання партнерства – нормативно-правова база. Держава в національній системі соціального обслуговування виконує провідну роль як на функціональному, так і на організаційно-управлінському рівні [12, с. 96–193], але з розвитком громадянського суспільства поширюється тенденція зменшення ролі держави в наданні соціальних послуг – держава стає замовником соціальних послуг від недержавних організацій, покладаючи на себе насамперед бюджетне фінансування універсальних програм і контроль за якістю соціальних послуг, створення нормативно-правових, адміністративно-управлінських і фінансово-економічних умов партнерських відносин в сфері надання соціальних послуг і управління системою закладів соціального обслуговування.

Іншим суб'єктом соціального замовлення в системі соціального обслуговування виступають бізнес-структури, які відіграють провідну роль у формуванні соціальної політики, реалізації соціальних програм, створенні благодійних фондів тощо. Концепцією, яка відображає діяльність бізнес-структур в соціальній сфері, є концепція соціальної відповідальності бізнесу. Ще одним суб'єктом соціального замовлення виступають інституції громадянського суспільства, які працюють на певній території і мають можливість виявляти соціальні пріоритети і реалізувати соціальні програми. І. Нойфельд визначив функції, які виконують недержавні організації в системі соціального обслуговування: 1) обслуговуюча передбачає цільове надання населенню, виходячи з їх потреб, певних соціальних послуг; 2) інформаційна має на меті отримання та формування банків інформації щодо запиту з боку громади на певні соціальні послуги; 3) програмувальна та планувальна передбачає участь у створенні та реалізації соціальних проектів громади, розробка стратегії щодо анагенезу системи соціальних послуг на рівні громади; 4) контролююча передбачає перевірку якості реалізації соціальних послуг та в цілому їх ефективності [13, с. 135–145].

Соціальні послуги, які надаються через соціальне замовлення, фінансуються зазвичай з бюджетів різних рівнів. Соціальне замовлення, на відміну від «традиційного» кошторисного

фінансування бюджетних установ сфери соціального захисту, здійснюється на договірних засадах. Предметом замовлення є соціальні послуги, що сформовані замовником соціальних послуг у вигляді певного технічного завдання, яке включає конкретні параметри, очікувані результати (позитивні зміни в цільовій групі одержувачів послуг) та максимальну вартість соціальних послуг, яка розраховується відповідно до законодавства. Тобто соціальне замовлення здійснюється як через цільові державні і регіональні соціальні програми, так і через розробку окремих соціальних проектів НДО. Як зазначає Ю. Горемікіна, механізмом державної підтримки НДО може бути надання грантів на виконання одноразових соціальних проектів. Однак цей механізм можливо реалізувати лише за таких умов: 1) наявність достатньої кількості фінансових ресурсів у місцевих бюджетах; 2) організація повною мірою має відображати інтереси місцевої влади. Метою надання грантів є сприяння інноваційній діяльності у соціальній сфері, зокрема, і галузях молодіжної політики та громадської освіти [4, с. 161–168].

Життєвий цикл соціального замовлення становить собою кілька стадій, під час яких виявляють соціальні проблеми, готують, формують і розміщують соціальне замовлення, а також реалізують його та оцінюють результати. Дослідники (Т. Семігіна, К. Міщенко, Т. Кіча) визначають такі стадії соціального замовлення: 1) виявлення та формулювання соціальної проблеми. Ініціатором цього можуть стати як органи влади, так і некомерційні організації. Органи державної влади та місцевого самоврядування, відповідальні за вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми і наділені для цього відповідними ресурсами, усвідомлюючи і аналізуючи причини соціальної проблеми, формують завдання на її вирішення.; 2) проведення конкурсу серед структурних підрозділів органів влади і некомерційних організацій на розробку найкращих варіантів цільової соціальної програми та на право стати виконавцем розробленої і затвердженої соціальної програми; 3) укладання соціального контракту між замовником і виконавцем соціального замовлення; 4) здійснення виконавцем за відповідного контролю з боку замовника всіх необхідних процедур для виконання завдань, передбачених умовами соціального контракту; 5) здійснення замовником і виконавцем соціального замовлення моніторингу стану цільової соціальної групи, на задоволення потреб та інтересів якої було спрямоване соціальне замовлення. Дані цього післяконтрактного моніторингу можуть слугувати підставою для формування нового завдання на розв'язання соціальної проблеми і початку нового життєвого циклу соціального замовлення [15, с. 40–41].

Як зазначає К. Дубич, основними перевагами соціального замовлення в сфері соціального обслуговування є: підвищення адресності, доступності соціальних послуг та охоплення ними отримувачів; конкурсний відбір суб'єктів надання соціальних послуг, конкуренція на ринку є потужним стимулом до постійного підвищення якості й ефективності послуг; оптимізація бюджетних соціальних витрат, заощадження і залучення у соціальну сферу додаткових ресурсів; забезпечення відкритості процедур розроблення та прозорості реалізації цільових соціальних програм; протидія проявам корупції та протекціонізму; підвищення рівня ініціативності, активності та контролю з боку громадськості в соціальній сфері; підвищення соціальної захищеності населення, сприяння соціальній згоді; розвиток громадянського суспільства шляхом його участі в процесі соціального замовлення та взяття на себе соціальної відповідальності [5].

Отже, в соціальному замовленні як інструменту підвищення ефективності надання соціальних послуг можна виділити наступні механізми: 1) залучення до управління закладами соціального обслуговування і безпосередньо до надання соціальних послуг на рівні територіальної громади громадських організацій; 2) створення умов для конкурентного середовища під час проведення соціального конкурсу; 3) оптимізація використання бюджетних коштів в системі надання соціальних послуг.

Для дослідження можливостей і перспектив реалізації соціального замовлення в управлінні закладами соціального обслуговування на регіональному рівні було проведено експертне опитування серед основних суб'єктів соціального замовлення Запорізької області. Емпіричну базу дослідження становлять результати експертного опитування суб'єктів соціального замовлення – представників державних та комунальних закладів соціального обслуговування, а також громадських організацій, що надають соціальні послуги на рівні територіальних громад у Запорізькій області (квітень–травень 2018 р., n = 200).

За результатами дослідження, більшість експертів мають високий рівень обізнаності щодо технології соціального замовлення в сфері управління закладами соціального обслуговування, причому найбільший показник обізнаності мають керівники закладів соціального обслуговування (98%). Слід також зазначити, що 14% представників громадських організацій майже нічого не знають або мають невизначену позицію (19% опитаних), що свідчить про відносну відсутність досвіду взаємодії з державними і комунальними закладами соціального обслуговування.

Експертам було запропоновано визначити причини низької ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями (рис. 1).

Серед основних причин низької ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями експерти визначили: недостатність фінансування спільних проектів (62%), нерозробленість нормативно-законодавчої бази (57%). Ще одними із значимих факторів є кваліфікаційна неготовність громадських організацій (38%) і недостатність інформаційно-комунікаційної взаємодії між органами місцевого самоврядування і НДО (32%).

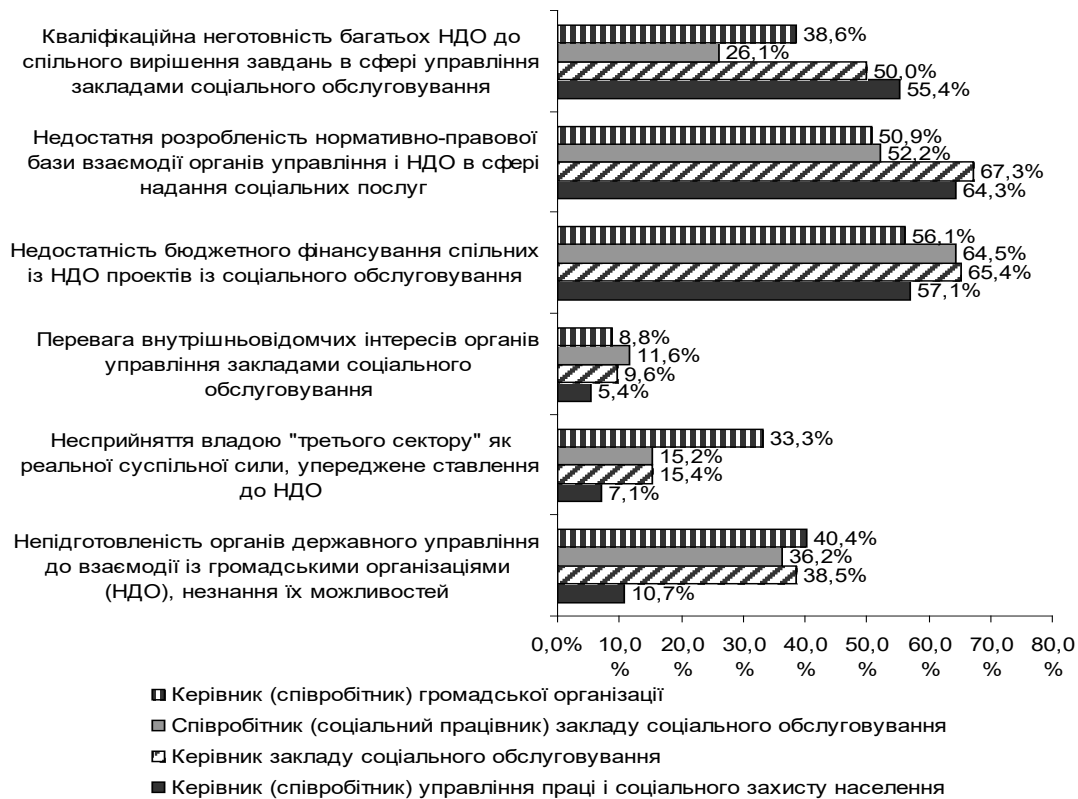

Рис. 1. Причини низької ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями залежно від професійного статусу експертів (можна було обрати декілька варіантів)

На рис. 2 виділено основні, на думку експертів, показники соціального ефекту від залучення громадських організацій до надання соціальних послуг на основі соціального замовлення. Як зазначають експерти, основними показниками соціального ефекту від залучення громадських організацій до управління закладами соціального обслуговування є: до надання соціальних послуг на основі соціального замовлення (66,7%), підвищення ефективності всієї системи соціального обслуговування (60%), забезпечення реалізації принципів відкритості і доступності. 29% експертів вважають, що це сприятиме розвитку громадянського суспільства і самоорганізації територіальних громад. Для керівників закладів соціального обслуговування значимим соціальним ефектом є забезпечення реалізації принципів відкритості і доступності в наданні соціальних послуг. Для представників громадських організацій – максимізація економічного ефекту, розвиток громадянського суспільства, розширення можливостей громадянського контролю і підвищення рівня відповідальності суб'єктів управління соціальним обслуговуванням населення на регіональному рівні.

Слід зазначити, що серед керівників більше тих, хто вважає, що НДО кваліфікаційно не готові приймати рішення в сфері управління закладами соціального обслуговування (50–55%), 33% представників громадських організацій виділяють в якості значимого фактору неприйняття владою третього сектору як реальної суспільної сили, хоча на даний момент в Україні формується потужне і розвинене громадянське суспільство як відповідь на сучасні виклики соціально-економічного і соціального-політичного характеру (економічна і політична криза, Майдан, сепаратизм, війна на Сході), що своєю чергою сприяє об'єднанню людей, взаємодопомозі і взаємопідтримці.

Загалом застосування інструменту соціального замовлення в наданні соціальних послуг знаходиться в стані інтенсивного розвитку, хоча на даний момент є проблеми із налагодженням інформаційно-комунікативної взаємодії місцевої влади, громадських організацій і комерційних структур, залученням позабюджетних ресурсів і територіальної громади до управління закладами соціального обслуговування. Отже, можливості реалізації соціального замовлення в наданні соціальних послуг населенню в Запорізькому регіоні можна оцінити на рівні вище середнього.

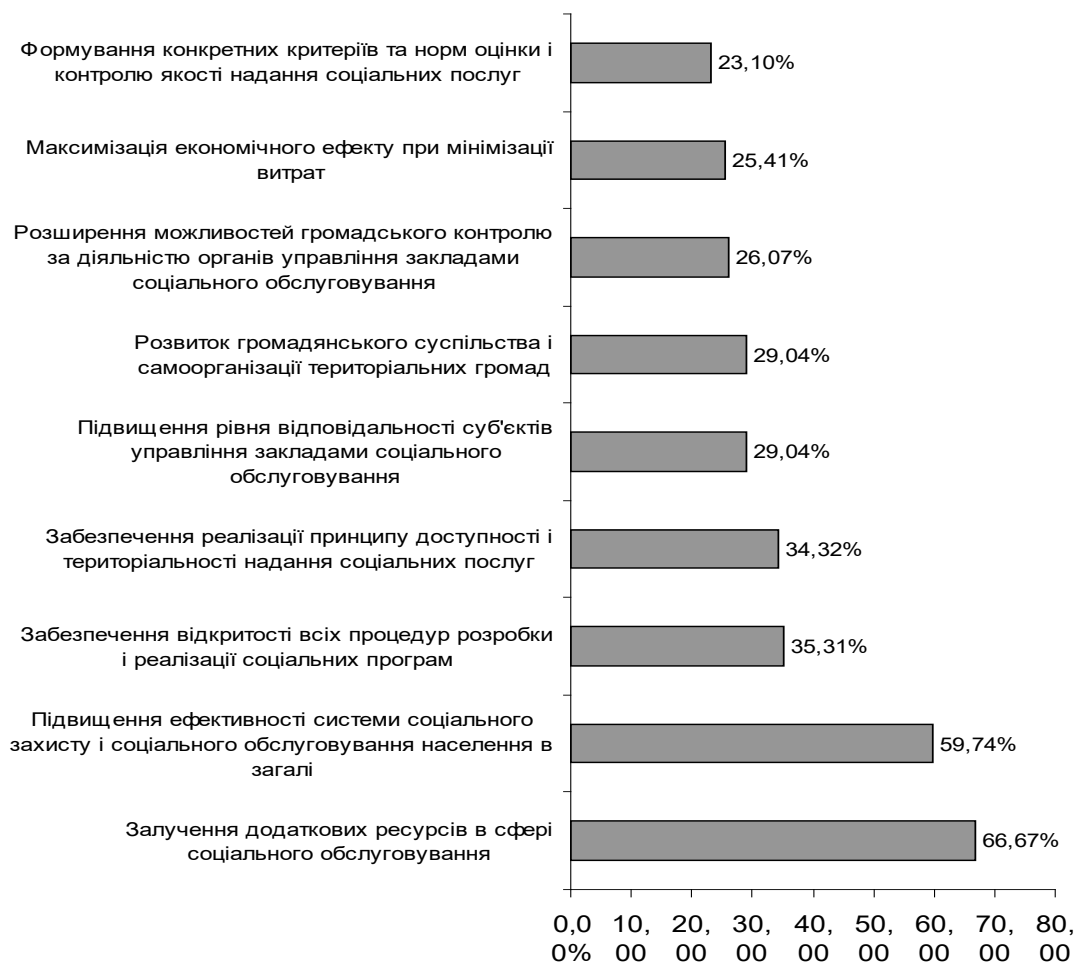

Рис. 2. Соціальний ефект від залучення громадських організацій до управління закладами соціального обслуговування (можна було обрати декілька варіантів)

Отже, на основі теоретичного аналізу проблематики і результатів емпіричного дослідження можна виокремити наступні критерії ефективності реалізації соціального замовлення в системі соціального обслуговування на регіональному рівні: 1) критерій доступності (територіальності) соціальних послуг (залучення громадськості до управління через створення громадських рад, консультацій, моніторингових груп тощо; рівень забезпеченості установами соціального обслуговування; рівні можливості доступу до соціальних послуг територіальної громади; коефіцієнт відповідності вартості платних послуг спроможності населення тощо); 2) критерій якості надання соціальних послуг (професіональне соціальне обслуговування населення; розвиненість соціальної інфраструктури; доступність якісних соціальних послуг; оцінка діяльності установ, зайнятих наданням послуг від імені держави незалежними структурами і громадськістю); 3) критерій трансакційності і мінімізації витрат (ефективна система норм і правил, що прояснюють соціальні взаємодії і що обмежують ризики різного роду; залучення позабюджетних коштів; зміни в системі оподаткування закладів соціального обслуговування різних форм власності); 4) критерій соціальної справедливості (рівні права для всіх членів громади; справедлива оплата соціальних послуг для населення; забезпечення для всіх членів територіальної громади соціальних гарантій, передбачених конституцією й законами; дотримання в наданні соціальних послуг якості і відповідності соціальним стандартам); 5) критерій соціальної відповідальності (ефективність організації процедури проведення конкурсів щодо соціального замовлення для громадських організацій, що надають соціальні послуги; ефективність діяльності управлінських органів, посадових осіб, лідерів громадських організацій; високий рівень відповідальності суб'єктів соціального замовлення).

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження доводять, що впровадження соціального замовлення в систему соціального обслуговування на регіональному рівні базується на таких положеннях: по-перше, високий рівень усвідомленості суб'єктами соціального замовлення необхідності взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства в процесі модернізації наявної системи соціального обслуговування; по-друге, соціальне замовлення в системі соціального обслуговування потрібно використовувати шляхом запровадження соціального моніторингу якості

соціальних послуг і виявлення актуальних потреб територіальних громад; по-третє, основними умовами, які сприятимуть позитивному соціальному ефекту від упровадження соціального замовлення в систему соціального обслуговування, є: інституціоналізація соціального замовлення, ефективна й скоординована інформаційно-комунікативна взаємодія суб'єктів соціального замовлення, забезпечення реалізації принципів відкритості та доступності конкурсної системи соціального замовлення, розвиток локальних інституцій громадянського суспільства. На основі цього виокремлено основні критерії соціальної ефективності соціального замовлення як інструмента підвищення ефективності надання соціальних послуг на регіональному рівні: 1) критерій доступності соціальних послуг (принцип територіальності); 2) критерій якості соціальних послуг; 3) критерій трансакційності і мінімізації витрат; 4) критерій соціальної справедливості; 5) критерій соціальної відповідальності.

Література:

1. Бєлевцова Я.С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. канд. наук з держ. упр. *Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України*. Харків, 2011. 20 с.
2. Буянова М.О. Право соціального забезпечення: учебное пособие. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : КНОРУС, 2013. 480 с.
3. Гончаров В.О. Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
4. Горемікіна Ю. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. *Дослідження молодих науковців*. 2009. №1(11). С. 161–168.
5. Дубич К.В. Соціальне замовлення – ефективний механізм надання соціальних послуг в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_14.pdf.
6. Дубич К.В. Сучасна система надання соціальних послуг України. *Державне управління*. 2015. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=821>.
7. Закон України «Про соціальні послуги» *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. N 45. Ст. 358. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>.
8. Кравченко М.В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
9. Литвиненко В.М. Соціальні послуги у сфері соціального захисту населення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. *Харківський нац. ун-т внутр. справ*. Харків, 2012. 20 с.
10. Мещан І.В. Технологічні форми соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування. *Пріоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Львів (27-28 листопада 2015 р.). Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2015. С. 48–51.
11. Моторнюк У.І. Аналіз сучасного стану надання соціальних послуг в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 187–190.
12. Негель Л.С. Світовий досвід розвитку соціального партнерства та його формування в Україні. *Стратегічна панорама*. 2004. № 2. С. 96–103.
13. Нойфельд И. Методы социальной работы. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт*. Тула, 1993. С. 322–343.
14. Проненко Л. Механізми залучення громадських організацій до розвитку освітньої сфери в Україні. *Вісн. НАДУ*. 2005. № 4. С. 221–226.
15. Соціальні послуги в Україні: Сьогодення та перспективи. Київ : ВК «Зірка», 2007. 52 с.
16. Сташків Б.І. Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання. *Право України*. 2005. № 1. С. 76–79.